

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŻNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA: NR 2, 2014

JOLANTA CHWASTYK-KOWALCZYK

WITOLD JAN CHMIELEWSKI,
*PRZYGOTOWANIE KADR OŚWIATOWYCH
NA UCHODŹSTWIE W LATACH 1941–1948,*
OFICyna WYDAWNICZA ASPRA-JR, WARSZAWA, 2013,
216 S., ISBN-978-83-7545-452-9

W 2013 roku w Warszawie w serii „Monografie z Dziejów Oświaty” (t. XLIII) ukazała się książka Witolda Jana Chmielewskiego zatytułowana *Przygotowanie kadr oświatowych na uchodźstwie w latach 1941–1948*, opublikowana przez Oficynę Wydawniczą ASPRA-JR. Wydawcą jest Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk.

Autor przeprowadził kwerendę w kraju: w Archiwum Akt Nowych, Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego we Wrocławiu, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego, Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Wykorzystał także materiały znajdujące się w Londynie: z Archiwum Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego za Granicą oraz z Instytutu Polskiego i Muzeum gen. Sikorskiego. Pomocne okazały się także Biblioteki: PAU i PAN w Krakowie, Uniwersytetu Łódzkiego, Muzeum Wojska Polskiego. Dodatkowym źródłem do badań były artykuły zamieszczane w londyńskich „Wiadomościach Nauczycielskich” z lat 40. XX wieku, roczniki „Nauki Polskiej na Obczyźnie” wydawane przez Polskie Towarzystwo Naukowe w Londynie.

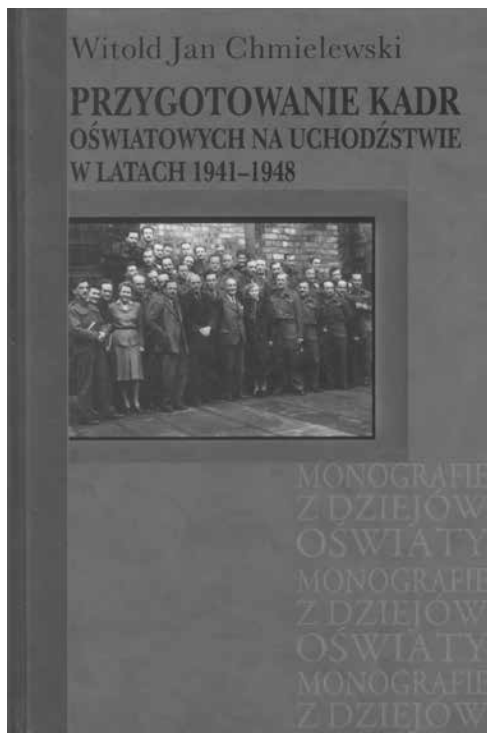
Bogata bibliografia druków zwartych, artykułów naukowych, pomocniczych źródeł informacyjnych i innych przekonuje o kompetencji autora, którego polem badawczym jest kształcenie nauczycieli, historia administracji szkolnej, rozwój

szkolnictwa polskiego na obczyźnie w czasie II wojny światowej, dzieje nauki oraz działalność katolickich placówek oświatowo-wychowawczych w okresie powojennym. Przekrój naukowych zainteresowań Witolda J. Chmielewskiego odnajdujemy we wcześniejszych publikacjach, tj.: *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa (1944–1956)*, Warszawa, 2006, *Edukacja nauczycieli szkół podstawowych po drugiej wojnie światowej*, Warszawa, 2007, *Polska administracja szkolna w latach 1944–1950*, Piotrków Trybunalski, 2010, wyd. 2 – 2013; jako współredaktora: *Myśl i praktyka pedagogiczna*, Piotrków Trybunalski, 2008, *Pożegnanie ze szkołą. Spojrzenie wstecz nauczyciela emeryta*, Piotrków Trybunalski, 2012.

Witold J. Chmielewski w swym najnowszym opracowaniu podjął kwestie przygotowania polskich kadr oświatowych na uchodźstwie w czasie wojny – od 1941 roku do okresu tuż powojennego – do 1948 roku dla potrzeb uchodźstwa i kraju. Zaznaczyć należy, że problemy edukacyjne dla polskiego rządu na obczyźnie, a także dla zwierzchnictwa Polskich Sił Zbrojnych były ważne. Wysiłki polskiej diaspory na wojennej tułaczce, a także decydentów politycznych skierowane były w omawianym przez autora okresie ku wykształceniu jak największej liczby Polaków, by mogli się w ten sposób przysłużyć odbudowie zniszczonej wojną ojczyźnie, by nieśli postęp cywilizacyjny i najnowsze osiągnięcia myśli technicznej swojemu krajowi. Dotyczyło to wszystkich Polaków rozrzuconych po świecie, zarówno w Związku Sowieckim, w Zachodniej Europie (dipisi), Azji, na Bliskim i Środkowym Wschodzie oraz w obu Amerykach.

Witold J. Chmielewski opisał z punktu widzenia kształcenia i doksztalcania kadr pedagogicznych funkcjonowanie organów zależnych od polskiego rządu w Londynie, takich jak: Urząd Oświaty i Spraw Szkolnych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Tymczasowy Komitet Skarbu dla spraw Polskich i Komitet dla spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii. Wykazał także wspomagającą rolę Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Spraw Wojskowych, Ministerstwa Obrony Narodowej, Biura Prac Administracyjnych, Ministerstwa Odbudowy Administracji Publicznej oraz wszelkich instytucji, którym podlegało szkolnictwo zawodowe. Nadmienić należy także, że to z Wielkiej Brytanii głównie pochodziły przygotowane kadry nauczycielskie skierowane do wojskowych obozów polskich dzieci i młodzieży w Afryce, Nowej Zelandii, Meksyku, Indiach, na Bliskim i Środkowym Wschodzie. Szczególnego przeszkolenia informacyjnego w zakresie politycznym, a także oświatowym wymagali odcięci od wiedzy na temat aktualnych wydarzeń oraz osiągnięć naukowych i innych, nauczyciele ewakuowani z Sowietów wraz z Armią gen. Andersa.

Autor omawiane zagadnienia usystematyzował w układzie chronologiczno-problemowym, co wydaje się w pełni uzasadnione, ponieważ trafnie obrazuje dynamikę rozwoju polskiego szkolnictwa i oświaty w latach 1941–1948. Publikacja została podzielona na 12 części. Rozdział pierwszy – *Ważniejsze inicjatywy w dziedzinie kultury, oświaty i szkolnictwa wyższego na uchodźstwie* – eksponuje powstanie instytucji i organizacji zajmujących się tymi zagadnieniami na uchodźstwie. Należą

do nich: utworzone we Francji – Uniwersytet Polski za Granicą (dzisiejsze PUNO w Londynie), Gimnazjum i Liceum im. Cypriana Kamila Norwida, po upadku Francji i ewakuacji do Wielkiej Brytanii przemianowane na Gimnazjum i Liceum im. Juliusza Słowackiego, Fundusz Kultury Narodowej; w Szwajcarii – obozy uniwersyteckie w Winterthur, pod Fryburgiem zorganizowane dla internowanych żołnierzy; w Wielkiej Brytanii – powyższe urzędy funkcjonujące przy rządzie RP w Londynie; działalność wydawnicza skierowana na potrzeby oświatowe; rozwój szkolnictwa wyższego; Komisja Książki zajmująca się rekonstrukcją i tworzeniem zniszczonych bibliotek, wyposażaniem szkół w pomoce naukowe, podręczniki, rewindykacją dóbr kultury oraz aparatury naukowej zagrabionej przez okupantów; międzynarodowe konferencje nauczycielskie; wreszcie udział polskich nauczycieli w *pracach międzynarodowych i brytyjskich organizacji społecznych, oświatowych i nauczycielskich* (s. 37).

Część druga zatytułowana *Postulaty polskiej organizacji nauczycielskiej w Wielkiej Brytanii w sprawie edukacji nauczycieli* omawia rejestrację nauczycieli w 1941 roku (70 nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących, 158 nauczycieli szkół powszechnych), zjazdy organizacyjne i szkoleniowe Zrzeszenia Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii, konferencje metodyczne, kwestie doskonalenia kwalifikacji, programy nauczania, tworzenie planów rekonstrukcji oświaty w wyzwolonej ojczyźnie. Nie mniej istotne wątki zostały podjęte w rozdziale trzecim – *Korzysta-*

nie z doświadczeń szkolnictwa brytyjskiego. Autor wykazał, że od samego początku pobytu Polaków na Wyspach Brytyjskich nasi rodacy zapoznawali się z systemem, formami i metodami pracy szkolnictwa tego kraju, a najlepsze wzorce starali się zaadoptować do polskich struktur oświatowych, by usprawnić funkcjonowanie pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkołach Polski po wyzwoleniu. Temu celowi służyły opracowania sporządzone w trakcie badań finansowanych dzięki stypendiom polskiego rządu, a także wydawanie tłumaczonych na język polski najnowszych osiągnięć myśli pedagogicznej i psychologicznej na świecie. Część czwarta – *Pierwsze kursy nauczycielskie* – pokazuje współpracę szkockich placówek związanych z oświatą z polskimi odpowiednikami przy organizowaniu kursów dla polskich nauczycieli, skoszarowanych w wojsku, oraz w nawiązaniu kontaktów między nauczycielami polskimi przebywającymi na terenie Wielkiej Brytanii. Działania te miały na celu uaktualnienie wiedzy pedagogicznej oraz pobudzenie potrzeby samokształcenia. Rozdział piąty pt. *Postulaty Komisji Organizacji Szkolnictwa w Polsce w Okresie Przejściowym w dziedzinie kształcenia kadr oświatowych* wyraźnie artykułuje wysiłek Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych zmierzający do *przygotowania spójnego systemu edukacji kadr oświatowych w wolnej Polsce* (s. 71).

Część opracowania poświęconego *Studium Pedagogicznemu w Edynburgu* uświadamia naturalny proces uruchomienia przez Polaków instytucji kształcącej nauczycieli na uchodźstwie na poziomie przedwojennego pedagogium, a następnie przy Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu w Edynburgu – *Studium Pedagogicznego* (1943). By nie drażnić władz brytyjskich i nie eskalować konfliktów wewnętrznych w rządzie polskim, kształcenie na poziomie wyższym nazwano Kursem Pedagogicznym. Trzeci rok studiów był realizowany tylko w języku angielskim i według programu przewidzianego na Uniwersytecie Edynburskim.

Rozdział analizujący *Kwestię podwyższania kwalifikacji zawodowych na uchodźstwie* ujawnia skalę konieczności kształcenia i doksztalcenia dorosłych urlopowanych z wojska oraz na kursach o charakterze cywilnym na terenie jednostek wojskowych w latach 1943–1944. W ramach podnoszenia kwalifikacji zawodowych polskich tułaczy wojennych poczesne miejsce zajmowały różne formy edukacji nauczycieli (s. 86). Przykładowo: Kurs informacyjny (tzw. „odświeżający”) dla nauczycieli przybyłych ze Związku Sowieckiego i Polaków, byłych jeńców, pochodzących z armii niemieckiej; Kurs dla instruktorów szkół technicznych; Kurs pedagogiczny dla nauczycieli szkół zawodowych; Wyższy Kurs Nauczycielski w Edynburgu; Kurs dla nauczycieli szkół technicznych; Kurs instruktorów oświaty pozaszkolnej w Reading; Kurs dla kierowników szkół dla Prus Wschodnich w Edynburgu; Liceum Pedagogiczne w Edynburgu; Kurs dla instruktorów szkół rolniczych.

Kursy specjalistyczne dla administracji szkolnej, pracowników kulturalno-oświatowych i nauczycieli języka angielskiego prowadzone od 1943 roku – to ciąg dalszy zmagania realizujących przygotowanie kadr oświatowych w Zjednoczonym Królestwie na potrzeby wolnej Ojczyzny, w tym do pracy na terenach zachodnich i północnych, zwłaszcza Prus Wschodnich. Przewidywano, że przeszkoleni nauczycie-

le szkół średnich i powszechnych stanowić będą forpocztę polskiej administracji. W przygotowaniu planów powojennych zadbano o to, by polskich uczniów nie uczyli nauczyciele niemieccy. Specjalne kursy zorganizowano także dla Angielek i Szkotek, głównie żon Polaków, by po wojnie uczyły w Polsce w szkołach średnich języka angielskiego. Równie interesująca była inicjatywa zorganizowania kursu języka polskiego dla nauczycieli szwajcarskich, którzy pragnęli włączyć się w odbudowę szkolnictwa po wojnie w Polskim Obozie Licealnym w Wetzikon w Szwajcarii w 1942 roku.

W kolejnej partii swojej publikacji autor zaprezentował także *Problematykę przygotowania kadr oświatowych w świetle exposé ministra Zygmunta Kaczyńskiego* w jego programowym przemówieniu, wygłoszonym na posiedzeniu Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polski 17 lutego 1944 roku. Godny podkreślenia jest fakt, że przedstawiciel władzy za najważniejszy element wszystkich etapów kształcenia uznał „dobrego nauczyciela”. Ściśle łączy się z tą partią część poświęcona *Kształceniu nauczycieli poza Wielką Brytanią*, w szczególności na Bliskim Wschodzie, w Indiach, Afryce, Meksyku, Nowej Zelandii i na Antypodach – podległych władzom oświatowym w Londynie.

Odmienne warunki *Edukacji nauczycieli w Wielkiej Brytanii w latach 1945–1948* wymusiła sytuacja polityczna oraz cofnięcie uznania rządowi polskiemu na uchodźstwie po zakończeniu II wojny światowej. Dzięki determinacji działaczy oświatowych Specjalny Kurs Nauczycielski odbył się, jednak potencjał ich absolwentów nie został wykorzystany po powrocie do Kraju. Idee kształcenia kadr pedagogicznych przejął Polski Uniwersytet na Obczyźnie, uruchamiając w 1959 roku dwuletni Kurs Pedagogiczny.

Nie wykorzystano także po wojnie w Polsce pieczołowicie przygotowanego planu *Edukacji kadr pedagogicznych w pracach Komisji Odbudowy Szkolnictwa i Reformy Ustroju Szkolnego*.

Książkę wieńczy związane *Zakończenie*, streszczenia w języku angielskim i niemieckim, bogata, choć niepełna, będąca wyborem autora *Bibliografia*, interesujące *Aneksy* (17) oraz *Indeks nazwisk*.

Reasumując, Witold J. Chmielewski swoimi badaniami nad przygotowaniem kadr oświatowych na uchodźstwie w latach 1941–1948 wykazał, że inspiracją dla naszych władz były wzorce zachodnie, zwłaszcza brytyjskie, oparte na *dorobku cywilizacji łacińskiej* (s. 143). Układ jałtański nie pozwolił przenieść tych pomysłów na funkcjonowanie polskiej oświaty w kraju rządzonym przez komunistów, a także realnie zaistnieć w oficjalnym systemie nauczycieli wykształconych na obczyźnie. Książkę polecam wszystkim, którzy interesują się dziejami Polaków w czasie II wojny światowej i tuż po jej zakończeniu. Uważam, że jest niezbędnym kompendium wiedzy dla pedagogów, dziennikarzy, socjologów, historyków, politologów.